ภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง*

Thai Wisdom in the Arrangement of Khan Mak in Traditional Wedding Ceremonies in the Central Region of Thailand

[1]อัครพล ไวเชียงค้า, [2]ชญาภัทร์ กี่อาริโย และ [3]สุชีรา ผ่องใส
[1]Akkarapol Waichiangkha, [2]Chayapat Kee-ariyo and [3]Sucheera Phongsai
คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร
Faculty of Home Economics Technology, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon
[3]Corresponding Author's Email: sucheera.p@rmutp.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง ประชากรที่ใช้ในการวิจัย โดยเลือกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่อยู่ในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งประกอบด้วย 17 จังหวัด จำนวน 4 กลุ่มจังหวัด โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง แบบโควต้า (Quota Sampling) และกำหนดสัดส่วนที่เท่า ๆ กัน คือ กลุ่มจังหวัดละ 10 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 40 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In-depth Interview) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ด้วยวิธีการสกัดและสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีการจัดขันหมากในกลุ่มจังหวัดภาคกลาง มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยมีแนวโน้มที่จะปรับตัวให้เรียบง่าย กระชับขึ้น และยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิต สภาพเศรษฐกิจ และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในสังคมสมัยนิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แก่นแท้ของความหมาย ความสำคัญ และนัยยะอันเป็นมงคลของขันหมากยังคงได้รับการรักษาและสืบทอดต่อไป ต้องอาศัยองค์ประกอบภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง จำนวน 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) องค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 2) ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 3) การคัดเลือกวัตถุดิบและอุปกรณ์การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 4) ขั้นตอนและวิธีการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 5) รูปแบบการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 6) งบประมาณการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน และ 7) การถ่ายทอดและลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทยุคสมัย อันจะทำให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่คู่สังคมไทยต่อไปในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กลุ่มจังหวัดภาคกลาง; การจัดขันหมาก; ประเพณีแต่งงาน; ภูมิปัญญาไทย

Abstract

This research aims to study the Thai wisdom of "khan mak" arrangement in wedding traditions of the central provinces. The population for this study was selected from residents in the 17 central provinces, which were divided into four provincial clusters. A quota sampling method was used, with an equal proportion of 10 participants selected from each of the four

*Received August 29, 2025; Revised September 26, 2025; Accepted October 6, 2025

clusters, for a total of 40 participants. The research tools were a structured in-depth interview and content analysis, using a method of extracting and synthesizing qualitative data.

The research findings indicate that the tradition of "khan mak" arrangement in the central provinces has undergone significant changes from the past to the present. There is a tendency for it to become simpler, more concise, and more flexible to align with the modern lifestyle, economic conditions, and values of the younger generation. However, to ensure that the core essence, significance, and auspicious meaning of "khan mak" are preserved and passed on, it is necessary to rely on seven key components of the Thai wisdom of "khan mak" arrangement in wedding traditions of the central provinces. These components are: 1) Knowledge of "khan mak" arrangement in wedding traditions; 2) Beliefs and rituals related to "khan mak" arrangement in wedding traditions; 3) Selection of raw materials and equipment for "khan mak" arrangement in wedding traditions; 4) Steps and methods of "khan mak" arrangement in wedding traditions; 5) Styles of "khan mak" arrangement in wedding traditions; 6) Budget for "khan mak" arrangement in wedding traditions; and 7) Transmission and characteristics of knowledge transfer for "khan mak" arrangement from generation to generation.

Keywords: Central Provinces; "Khan Mak" Arrangement; Wedding Tradition; Thai Wisdom

บทนำ

การแต่งงานเป็นประเพณีที่สำคัญสำหรับวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะเป็นการบ่งบอกว่า ผู้ที่แต่งงานนั้นมีความพร้อมเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์แล้ว พร้อมที่จะเป็นครอบครัวและรับผิดชอบชีวิตอีกหลายคนเพิ่มขึ้นนอกจากชีวิตของตนเอง (Sathiankoses, 2010) จากการนิยามความหมายของนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวว่า การแต่งงาน คือ การที่ชาย - หญิง มีความรักใคร่ต่อกันจนสุกงอม มีความพร้อมที่จะดำเนินชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัวอย่างสามีภรรยา การแต่งงานเป็นประเพณีที่แสดงถึงความเจริญงอกงามทางวัฒนธรรมด้านจิตใจ (Chayantrakom, 2024) ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและวิถีชีวิตของบุคคนสองคน ต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเดียวกัน กิจกรรมในการแต่งงานที่จัดขึ้น เช่น พิธีแห่ขันหมาก พิธีรดน้ำสังข์ พิธีบายศรีสู่ขวัญจะช่วยเตรียมความพร้อมในเรื่องนี้โดยความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีและการรับรู้ของชุมชน (Chotikasemsri, 2019) ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นรูปแบบหนึ่งที่เป็นเรื่องการสะสมและสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันที่ต่อเนื่อง และเป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ (Chimplee, 2012) ปัจจุบันสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการรับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก โดยเฉพาะความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งความเจริญเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ถูกเบียดแทรกจากภูมิปัญญาสากล และการแข่งขันสมัยใหม่ในสังคมฐานความรู้ ทำให้ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นมรดกอันล้ำค่ายิ่งของชาติกำลังหมดคุณค่า ขาดความสนใจ ไม่ได้รับการสืบทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน ที่ปัจจุบันจะเลือนหายลงไปเรื่อย ๆ ตามสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง (Kattiyawara, Sombhoon, and Samerjai, 2012)

การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีประวัติและเรื่องราวยาวนานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน โดยมีชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้สืบทอดและเปลี่ยนแปลงพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพ

สังคมที่เปลี่ยนตามยุคสมัย (Sangiam, 2022) ถือเป็นตัวกลางสำคัญในการสร้างดุลยภาพให้ชุมชนมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง นอกจากนี้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานของแต่ละภูมิภาคสามารถบ่งบอกชาติพันธุ์หรือกลุ่มได้ เพราะแต่ละชาติพันธุ์หรือกลุ่มชนจะมีการประดิษฐ์ มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปสามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาไทยบางเรื่องเชื่อว่าเป็นเคล็ดลับที่ไม่เปิดเผย (Varundee, 2014) โดยเฉพาะการจัดขันหมากประเพณีแต่งงานที่มีขั้นตอน พิธีกรรม ความเชื่อความศรัทธา ที่สืบต่อกันมาสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเคารพนับถือที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และเพื่อความสบายใจของคู่บ่าวสาวและเป็นสิริมงคลในการเริ่มต้นใช้ชีวิตใหม่ แต่เนื่องจากการจัดขันหมากที่ต้องจัดให้ถูกต้องตามประเพณีนั้นมีรายละเอียดค่อนข้างสูง จึงทำให้การจัดขันหมากได้รับความนิยมลดน้อยลง ประกอบกับการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานมีผู้สืบทอดเลือนหายและลดน้อยลง เนื่องจากปัจจุบันผู้มีความรู้ ความสามารถด้านภูมิปัญญาการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานที่เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา มีอายุมากขึ้น และเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก คนรุ่นหลังที่รับการสืบทอดต่อมามีจำนวนน้อย จึงทำให้ขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน อีกทั้งการสืบทอดที่ไม่เป็นระบบชัดเจน เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดกันแต่เฉพาะหมู่เครือญาติหรือคนสนิทชิด ไม่ให้ความสนใจที่จะช่วยกันเพิ่มพูนความรู้ให้พัฒนาก้าวหน้า ทำให้ภูมิปัญญาสูญหายจากไปพร้อมกับการจากไปของบุคคลผู้มีความรู้เหล่านั้น นอกจากนี้ การกลืนกลายทางวัฒนธรรมอันเนื่องจากการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ซึ่งมีความสะดวกสบายมากกว่า ทำให้การจัดขันหมากต้องปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย มีผลทำให้รูปแบบขันหมากเปลี่ยนไป ส่งผลให้แต่ละชุมชนต้องสร้างความรู้ใหม่ขึ้นใช้เองโดยไม่จำเป็น รวมทั้งรูปแบบการจัดขันหมากขาดการรวบรวมจากต้นแบบที่ยังไม่เป็นระบบ (Suwanthong, 2019) เพราะมีกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากต้นแบบสู่คนรุ่นใหม่ ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ที่ไม่ให้ความสำคัญกับการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และอาจจะหมดไปในที่สุดหากไม่ได้รับการส่งเสริม การคิดค้นความรู้เพิ่มเติม การถ่ายทอดความรู้ การอนุรักษ์และการประยุกต์ใช้ความรู้ รวมทั้งยังไม่มีการจัดระบบความรู้ องค์ความรู้ที่ดีงามและมีคุณค่านี้อาจสูญหายไปจากท้องถิ่นได้ (Waiyabot, 2009)

ดังนั้น การรวบรวมองค์ความรู้จึงเป็นสิ่งหนึ่งในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ที่จะเชื่อมโยงเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนตนเอง โดยการนำเอาความรู้ที่ฝังลึกภายในองค์กรหรือชุมชนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง มีการแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสาร รู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ นำทุนทางสังคม วัฒนธรรม ทุนทางปัญญา นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดการความรู้เพื่อสร้างคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เป็นการรักษาองค์ความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาให้คงอยู่กับองค์กรหรือชุมชนตลอดไป ซึ่งองค์กรหรือชุมชนต้องมีเครื่องมือที่เหมาะสมที่จะสามารถอนุรักษ์ สืบสาน จัดการและพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองให้ดำรงอยู่ได้ ผู้วิจัยในฐานะอาจารย์ผู้สอนงานด้านคหกรรมศาสตร์ จึงมีความสนใจศึกษาภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิถีเศรษฐกิจ ภาวะสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเน้นองค์กรและชุมชนแห่งการเรียนรู้ การพึ่งตนเอง มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยกระดับองค์ความรู้สร้างความเชื่อมั่นในการพึ่งพาตนเอง ทั้งนี้ หากงานคหกรรมศาสตร์ในด้าน รูปแบบภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน มีรูปแบบความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนตนเองแล้ว ก็สามารถที่จะนำไปสู่การวางแผนปรับปรุงพัฒนางานและจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านการจัดขันหมากเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ยั่งยืน องค์กรหรือชุมชนสามารถใช้ความรู้และนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ในเชิงบูรณาการเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม

ท้องถิ่นโดยเป็นการเชื่อมโยงมิติของการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนาอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและพัฒนาองค์กร/ชุมชนสู่ความเป็นเลิศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study) ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมาก รวมถึงบริบทของประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง เพื่อให้เข้าใจบริบทของพื้นที่อย่างลึกซึ้งจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น บทความวิชาการ บทวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เว็บไซต์ สื่อออนไลน์ และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทันสมัยและครอบคลุมงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 พื้นที่วิจัย คือ พื้นที่ภาคกลาง ด้วยเป็นภาคกลางมีประวัติศาสตร์ยาวนานและเคยเป็นที่ตั้งของเมืองหลวง ทำให้ประเพณีการแต่งงานและการจัดขันหมากในพื้นที่นี้ทำหน้าที่เป็น รูปแบบพื้นฐานหรือแม่แบบของวัฒนธรรมด้านนี้ การศึกษาจึงสามารถเป็นรากฐานในการทำความเข้าใจประเพณีในระดับประเทศได้ดี ซึ่งประกอบด้วย 17 จังหวัด จำนวน 4 กลุ่มจังหวัด โดยแบ่งตามประกาศคณะกรรมการนโยบายการบริหารงานเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ เรื่อง การจัดตั้งภาค กลุ่มจังหวัด และกำหนดจังหวัดที่เป็นศูนย์ปฏิบัติการของกลุ่มจังหวัด (Integrated Area-Based Management Policy Committee, 2024) เพื่อศึกษาความแตกต่างและความหลากหลาย ของภูมิปัญญาและบริบททางสังคมภายในภาคเดียวกันอย่างครอบคลุม ได้แก่ 1) กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน ประกอบด้วย จังหวัดชัยนาท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดลพบุรี จังหวัดสระบุรี จังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดอ่างทอง 2) กลุ่มจังหวัดภาคกลางปริมณฑล ประกอบด้วย จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรปราการ 3) กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง 1 ประกอบด้วย จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดราชบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี และ 4) กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง 2 ประกอบด้วย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดสมุทรสาคร

กลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เลือกจากประชากรที่อยู่ในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งประกอบด้วย 17 จังหวัด โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง แบบโควต้า (Quota Sampling) และกำหนดสัดส่วนที่เท่า ๆ กัน คือ กลุ่มจังหวัดละ 10 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 40 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมาก ประกอบด้วย 3 กลุ่มวิชาชีพ/ประสบการณ์ คือ 1) นักปราชญ์ชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 4 คน ต่อกลุ่มจังหวัด ต้องมีประสบการณ์ในการจัดขันหมาก 10 ปี 2) ผู้ประกอบการจัดทำขันหมากประเพณีแต่งงาน จำนวน 4 คน ต่อกลุ่มจังหวัด ต้องมีประสบการณ์ในการจัดขันหมาก 5 ปี และ 3) นักวิชาการด้านการจัดขันหมาก จำนวน 2 คน ต่อกลุ่มจังหวัด ต้องมีประสบการณ์เกี่ยวกับขันหมาก 10 ปี การคัดเลือกผู้มีประสบการณ์หลากหลายกลุ่มและกำหนดเกณฑ์ประสบการณ์ที่ชัดเจนนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความรู้ รูปแบบการปฏิบัติ และแนวโน้มการปรับเปลี่ยนของการจัดขันหมากในพื้นที่ภาคกลางได้อย่างรอบด้าน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (In-depth Interview) สำหรับใช้สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากใน

ประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง ถูกสร้างขึ้นโดยอ้างอิงจากกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ซึ่งได้มาจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องหลายด้าน คือ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับประเพณีแต่งงานแบบไทย ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการจัดขันหมาก แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ บริบทของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นคำถามจะครอบคลุม 7 องค์ประกอบของภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมาก ได้แก่ องค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน การคัดเลือกวัตถุดิบและอุปกรณ์การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน ขั้นตอนและวิธีการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน รูปแบบการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน งบประมาณการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน การถ่ายทอดและลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานจากรุ่นสู่รุ่น ลักษณะและโครงสร้างของแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล (เพศ อายุ อาชีพ ประสบการณ์ตามเกณฑ์ที่กำหนด) และ ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากตามกรอบแนวคิด แบ่งเป็น 7 ประเด็นหลักตามองค์ประกอบข้างต้น

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไข นำไปสัมภาษณ์นักปราชญ์ชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ประกอบการจัดทำขันหมากประเพณีแต่งงาน นักวิชาการด้านการจัดขันหมาก จำนวน 40 คน โดยมีประสบการณ์ตามเกณฑ์ที่กำหนด จากนั้นรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสร้างรูปแบบการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล ศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของภูมิปัญญาไทย การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางอย่างเป็นระบบ เพื่อทำความเข้าใจความหมาย รูปแบบ และแนวโน้มที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาเหล่านั้น ด้วยวิธีการสกัดและสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาจะถูกนำมาสรุปและนำเสนอเป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ ซึ่งเป็นการจัดลำดับความรู้จากผลการวิเคราะห์ให้เป็นระบบที่นำไปสู่การพัฒนาต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง พบว่า การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานของกลุ่มจังหวัดภาคกลางทั้ง 4 กลุ่มจังหวัด มีการสืบทอดและส่งต่อภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น โดยขันหมากไม่ได้เป็นเพียงแค่พิธีการ แต่แฝงไปด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์อันลึกซึ้ง และสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม โครงสร้างทางสังคมและความเชื่อของคนในพื้นที่ โดยการจัดเตรียมและพิธีแห่ขันหมากในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมากทั้งในด้านรูปแบบการจัด ของที่ใช้ การเตรียมการไปจนถึงความนิยมของคู่บ่าวสาว จากเดิมที่เน้นความเคร่งครัดตามโบราณประเพณีและคติความเชื่ออย่างเต็มที่ มาสู่ยุคปัจจุบันที่มีความยืดหยุ่นลดทอนรายละเอียดบางส่วนเพื่อความสะดวกสบายและทันสมัยมากขึ้น อย่างไรก็ตามแก่นแท้และความหมายอันเป็นมงคลของขันหมากยังคงอยู่ คือ การแสดงออกถึงความตั้งใจจริง ความเคารพและความปรารถนาดีที่จะสร้างครอบครัวที่มั่นคงและมีความสุขร่วมกัน แม้รูปแบบจะเปลี่ยนไป แต่คุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่คู่สังคมไทยเสมอมา ซึ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าประเพณีการจัดขันหมากในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยมีแนวโน้มที่จะปรับตัวให้เรียบง่าย กระชับขึ้น และยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิต สภาพเศรษฐกิจ และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในสังคมสมัยนิยมมากขึ้น ซึ่งแก่นแท้ของความหมาย ความสำคัญ และนัยยะอันเป็นมงคลของขันหมากยังคงได้รับการรักษาและสืบทอดต่อไป โดยอาศัยกลไกการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่หลากหลายและมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่คู่สังคมไทย

ต่อไปในอนาคตได้นั้น โดยมีภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง 7 ประเด็น ดังนี้

1) องค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน การปรับเปลี่ยนองค์ความรู้จากอดีตสู่ปัจจุบัน ในอดีตองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดขันหมากถูกให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ผู้คนเชื่อมั่นในความหมายและสิริมงคลของสิ่งของที่นำมาใช้ทุกขั้นตอนล้วนถูกสืบทอดและปฏิบัติอย่างพิถีพิถันโดยผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และช่วยดูแลทุกรายละเอียด แต่ในปัจจุบันองค์ความรู้เหล่านี้มีความยืดหยุ่นและเปิดรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและค่านิยมมากขึ้น ทำให้การจัดขันหมากเน้นไปที่ความสะดวกสบายและความทันสมัย รวมถึงความต้องการของคู่บ่าวสาวคนรุ่นใหม่ที่อาจไม่มีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับธรรมเนียมโบราณ ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดบทบาทของผู้รับจัดงานแต่งงาน (Wedding Planner) ที่เข้ามาดูแลจัดการทุกอย่างแทนการพึ่งพาคนในครอบครัวและชุมชนเช่นในอดีต โดยองค์ความรู้นั้นแบ่งเป็น (1) พิธีแต่งงาน และขั้นตอนการจัดงานแต่งงาน ตามแบบประเพณีไทย (1.1) ก่อนแต่งงาน ประกอบด้วย การพูดคุยเพื่อสู่ขอ การหาฤกษ์ยามกำหนดวันเวลา การเตรียมงานแต่งงาน การหมั้น การเตรียมทำอาหาร การเยี่ยมบ้าน การปลูกเรือนหอ (1.2) วันแต่งงาน ประกอบด้วย พิธีสงฆ์ พิธีแห่ขันหมาก พิธีนับสินสอดทองหมั้น พิธีรับไหว้ พิธีรดน้ำสังข์ พิธีฉลองมงคลสมรส พิธีส่งตัวเข้าหอ พิธีสวมแหวน พิธีหมั้น พิธีเปิดขันหมาก พิธีไหว้ผี การนอนหอ 3 คืน พิธีฝากเขยฝากสะใภ้ (2) ความหมายของสิ่งของในขันหมากที่ใช้ในพิธีแต่งงาน (2.1) ขันหมากเอก ประกอบด้วย พานขันหมากเอก (หมาก พลู ใบไม้มงคล ธัญพืช ดอกไม้มงคล อาหารคาว อาหารหวาน) พานสินสอด/ทองหมั้น พานธูปเทียนแพ พานเชิญขันหมาก พานแหวนหมั้น (2.2) ขันหมากโท ประกอบด้วย อาหารหวาน ต้นกล้วย ต้นอ้อย ผลไม้ อาหารคาว ผ้า เหล้า

2) ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน การปรับเปลี่ยนความซับซ้อนและคุณค่าของพิธีกรรม ในอดีต พิธีกรรมการจัดเตรียมขันหมากและขั้นตอนต่าง ๆ ในงานแต่งงานล้วนเต็มไปด้วยความพิถีพิถันและยึดโยงกับข้อห้ามหรือความเชื่ออย่างเคร่งครัด พิธีการมีความซับซ้อนและใช้เวลานาน มีขั้นตอนและรายละเอียดมากมายรายละเอียดเล็กน้อยล้วนมีความสำคัญ เช่น คุณสมบัติของผู้จัดขันหมากที่ต้องเป็นบุคคลที่เหมาะสมตามความเชื่อ การท่องบทสวดก่อนจัดขันหมากเพื่อความเป็นสิริมงคล หรือแม้กระทั่งขั้นตอนการเรียงหมากพลูลงในขันที่ต้องทำอย่างประณีตและนับจำนวนอย่างถูกต้องเพื่อให้มั่นใจในความสมบูรณ์และเป็นมงคลที่สุด นอกจากนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับการเปลี่ยนมือการถือขันหมากในระหว่างการแห่ขบวน ซึ่งในอดีตถือเป็นข้อห้ามที่เคร่งครัดมาก ในปัจจุบันขั้นตอนเหล่านี้ได้ถูกลดทอนลงอย่างเห็นได้ชัด พิธีการมีความกระชับและเรียบง่ายขึ้นมีการปรับลดขั้นตอนและรายละเอียดที่ไม่จำเป็น แนวคิดของผู้ใช้งานเปลี่ยนไปคู่บ่าวสาวต้องการเพียงแค่มีของที่จำเป็นใช้ในงานเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากเมื่อก่อนที่การจัดเตรียมวัตถุดิบต้องผ่านการคัดเลือก นับจำนวนและดูความสมบูรณ์ของสิ่งของต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน สะท้อนให้เห็นว่าความยืดหยุ่นและการปฏิบัติที่สะดวกสบายเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนที่ความเชื่อดั้งเดิมที่เข้มงวด โดยองค์ความรู้นั้นแบ่งเป็น (1) ความเชื่อเรื่องจำนวนตัวเลข (2) ความเชื่อเรื่องคุณสมบัติของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับขันหมาก (3) ความเชื่อเรื่องสิ่งของ (4) ความเชื่อเรื่องทิศ (5) ความเชื่อเรื่องพิธีกรรม (6) ความเชื่อเรื่องการบูชาคาถาอาคม

3) การคัดเลือกวัตถุดิบและอุปกรณ์การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน การคัดเลือกวัตถุดิบและส่วนประกอบหลัก ในอดีตการคัดเลือกวัตถุดิบจะเน้นไปที่ความสมบูรณ์แบบตามตำราโบราณและความหมายมงคลเป็นหลัก ทุกอย่างต้องเป็นของแท้จากธรรมชาติและหาได้ในท้องถิ่น สะท้อนวิถีชีวิตเกษตรกรรมเน้นความสดใหม่และคุณภาพดีที่สุด ในปัจจุบันการคัดเลือกวัตถุดิบยังคงยึดหลักความหมายมงคล แต่มีความยืดหยุ่นและคำนึงถึงความสะดวกสบายมากขึ้น บางอย่างอาจมีการปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มสิ่งของให้เข้ากับยุคสมัย รวมถึง

สิ่งของที่อาจไม่ได้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมไทยมากนักหรือหาซื้อได้ง่ายขึ้น หมากพลู ยังคงเป็นส่วนประกอบหลักแต่บางครั้งอาจไม่ได้เน้นความสมบูรณ์แบบเท่าอดีต หรือมีการใช้หมากพลูพลาสติกในการตกแต่งร่วมด้วยในบางกรณี พืชพรรณมงคล ยังคงใช้ใบเงิน ใบทอง ใบนาก และดอกไม้มงคลแต่บางครั้งอาจมีการใช้ดอกไม้ประดิษฐ์มาตกแต่งเพื่อความสวยงาม โดยองค์ความรู้นั้นแบ่งเป็น (1) ความสดใหม่และสมบูรณ์ของวัตถุดิบ (2) ความหมายเป็นมงคล (3) ความสวยงามประณีตในการจัดเรียงตกแต่ง (4) งบประมาณ

4) ขั้นตอนและวิธีการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน ขั้นตอนการจัดเรียงพานขันหมาก ในอดีตการจัดเรียงสิ่งของในพานขันหมากเป็นศิลปะที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจในความหมายและระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด ในปัจจุบัน การจัดเรียงเน้นความสวยงามและมีความหลากหลายในรูปแบบการตกแต่งและการออกแบบ พานขันหมากโท จำนวนพานลดลงอย่างเห็นได้ชัดบางครั้งอาจเหลือเพียงพานขนมมงคลและพานผลไม้เท่านั้น โดยอาหารสดประเภทเนื้อสัตว์มักถูกตัดออกไปเพื่อความสะดวกในการจัดการ พาน แหวนหมั้น และพานเชิญขันหมากเป็นพานที่เพิ่มเข้ามาใหม่เน้นความโดดเด่นของแหวนหมั้นและใช้ในการเชิญขันหมากก่อนเริ่มพิธีหลัก โดยองค์ความรู้นั้นแบ่งเป็น (1) ขั้นตอนก่อนการจัดขันหมาก ประกอบด้วย การตกลงถึงสิ่งของที่ใช้ในขันหมาก การจัดเตรียมสิ่งของที่ใช้ในขันหมาก การเตรียมสถานที่ตั้งขบวนขันหมาก การตกลงราคาการจัดขันหมาก การจัดเตรียมขันหมากที่บ้านฝ่ายชาย (2) ขั้นตอนการจัดขันหมาก ประกอบด้วย ขันหมากเอก ขันหมากโท (3) ลำดับการจัดขบวนขันหมาก (4) ขั้นตอนหลังการจัดขันหมาก ประกอบด้วย การตรวจสอบความถูกต้องและครบถ้วน การจัดการกับขันหมากหลังผ่านพิธีกรรม การตอบแทนน้ำใจ

5) รูปแบบการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน ความแตกต่างของรายละเอียดการตกแต่ง การตกแต่งขันหมากในพิธีแต่งงานของไทยได้พัฒนาไปอย่างมากจากความเรียบง่ายในอดีตสู่ความประณีตและสวยงามในปัจจุบัน โดยมีการเพิ่มรายละเอียดและองค์ประกอบใหม่เข้ามาเพื่อยกระดับความน่าสนใจของพิธี ในอดีตการตกแต่งขันหมากค่อนข้างจำกัดและเน้นความเป็นธรรมชาติ สมัยก่อนแค่เด็ดดอกไม้ที่ต้นมาประดับประดาเพียงเล็กน้อย สิ่งของในขันหมากจะวางอยู่ในถาด และอาจมีเพียงการปักธงแดงเพื่อบ่งบอกถึงความมงคลเท่านั้น อย่างไรก็ตามแนวคิดด้านความสวยงามได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงในยุคปัจจุบัน มีการเพิ่มรายละเอียดการตกแต่งให้สวยงามมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ขันหมากถูกจัดวางอย่างประณีต ของทั้งหมดใส่ลงในพานแทนที่จะเป็นถาดแบบเดิมและมักใช้ฝาชีผ้าโปร่งคลุมทุกพานเพื่อเพิ่มความหรูหราและปกป้องสิ่งของ โดยองค์ความรู้นั้นแบ่งเป็น รูปแบบไทยโบราณ รูปแบบไทยสากลนิยม

6) งบประมาณการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน มีงบประมาณที่หลากหลายและขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยสำคัญ ได้แก่ รูปแบบการจัด จำนวนและประเภทของพาน วัสดุที่ใช้ตกแต่ง ความประณีตของงาน และชื่อเสียงของผู้ให้บริการ การคิดงบประมาณแบ่งเป็น 2 ลักษณะหลัก คือ ลักษณะที่ 1 เน้นน้ำใจและช่วยเหลือเกื้อกูล มักเป็นคนรู้จักหรือเครือญาติ ผู้จัดคิดค่าวัสดุตามจริง ไม่คิดค่าแรง แต่อาจมีค่าเช่าอุปกรณ์เพิ่มเติม การตอบแทนขึ้นอยู่กับน้ำใจเจ้าภาพ โดยอาจไม่เรียกร้องเงินและรับเป็นสิ่งของหรือความช่วยเหลืออื่นแทน ลักษณะที่ 2 เชิงธุรกิจของผู้ประกอบการ มีทั้งบริการเช่าซื้อ (ใช้ดอกไม้ประดิษฐ์) และขายขาด (ใช้ดอกไม้สด/งานประณีต) ราคาขึ้นอยู่กับต้นทุนวัสดุ แรงงาน ค่าใช้จ่ายดำเนินงาน กำไรที่ต้องการ งบประมาณการจัดขันหมากแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มราคาประหยัด (ประมาณ 6,000 - 10,000 บาท) เน้นองค์ประกอบสำคัญตามประเพณี ใช้ดอกไม้ประดิษฐ์ เน้นความเรียบง่าย กลุ่มราคากลาง (ประมาณ 10,000 - 20,000 บาท) ให้ความสมดุลระหว่างงบประมาณและความครบครัน จัดโดยร้านมืออาชีพ ใช้ดอกไม้สดคุณภาพดี มีการตกแต่งที่ประณีตขึ้น และ กลุ่มราคาสูง (เริ่มต้น 20,000 - 40,000 ขึ้นไป) สำหรับผู้ที่ต้องการความสมบูรณ์แบบสูงสุด เน้นความหรูหราอลังการ ใช้วัสดุและดอกไม้พิเศษ การเลือกงบประมาณการจัดขันหมากจึงขึ้นอยู่

กับความต้องการ งบประมาณ และคุณค่าที่คู่บ่าวสาวให้ความสำคัญกับประเพณีในพิธีมงคลสมรสของตนเองเป็นหลัก โดยองค์ความรู้นั้นแบ่งเป็น แบบหรูหรา แบบมาตรฐาน แบบเรียบง่าย

7) การถ่ายทอดและลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานจากรุ่นสู่รุ่น บทบาทของผู้จัดขันหมากและอาชีพใหม่ บทบาทของผู้จัดเตรียมขันหมากได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาของสังคมและเศรษฐกิจ ในอดีต แม่ครู หรือสตรีผู้สูงวัยที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านการจัดขันหมากจะเป็นผู้รับหน้าที่สำคัญนี้ พวกท่านมักได้รับความไว้วางใจให้มาช่วยจัดเตรียมขันหมากในชุมชนโดยไม่มีค่าจ้าง เพราะถือเป็นงานที่อาศัยความรู้ที่สืบทอดกันมาและการช่วยเหลือกันในหมู่ญาติมิตรหรือคนในชุมชน ปัจจุบัน มีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการจัดขันหมากเกิดขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาและประยุกต์รูปแบบของขันหมากให้มีความสวยงามและประณีตมากขึ้น ผู้ที่เข้ามาประกอบอาชีพนี้มักนำความรู้ที่เรียนมาสร้างสรรค์ผลงาน ถือเป็นการอนุรักษ์งานฝีมือและเพิ่มคุณค่าให้กับประเพณีดั้งเดิมอย่างเป็นรูปธรรม โดยองค์ความรู้นั้นแบ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากสถาบันการศึกษา จากเครือญาติ จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ จากประสบการณ์จริง จากหน้าที่การงานของตนเองและสามี

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาครั้งนี้ได้รับองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง ทำให้ทราบว่า ประเพณีการจัดขันหมากในกลุ่มจังหวัดภาคกลาง มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยมีแนวโน้มที่จะปรับตัวให้เรียบง่าย กระชับขึ้น และยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตสภาพเศรษฐกิจ และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในสังคมสมัยนิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แก่นแท้ของความหมายความสำคัญ และนัยยะอันเป็นมงคลของขันหมากยังคงได้รับการรักษาและสืบทอดต่อไปได้นั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง จำนวน 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) องค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 2) ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 3) การคัดเลือกวัตถุดิบและอุปกรณ์การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 4) ขั้นตอนและวิธีการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 5) รูปแบบการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 6) งบประมาณการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน และ 7) การถ่ายทอดและลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นและยุคสมัย อันจะทำให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่คู่สังคมไทยต่อไปในอนาคตได้อย่างยั่งยืน ดังภาพ

Figure 1: KHAN MAK Model

จากภาพ รูปแบบภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง (KHAN MAK model) ซึ่งแสดงถึงองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ ที่จำเป็นต่อการรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาการจัดขันหมากในยุคปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน องค์ประกอบเหล่านี้ถูกจัดเรียงเป็นชั้น ๆ เพื่อแสดงความสัมพันธ์และความสำคัญต่อกัน กล่าวคือ (1) ฐานรากของความรู้ เป็นส่วนที่อยู่ชั้นบนสุดและเป็นแก่นของการปฏิบัติ โดยประกอบด้วยองค์ความรู้ดั้งเดิม 4 ด้านที่เชื่อมโยงกัน คือ องค์ความรู้การจัดขันหมาก (Knowledge) คือความรู้ที่ได้จากการสืบทอดและปฏิบัติเกี่ยวกับขันหมาก ความเชื่อและพิธีกรรม (Hallowed) ครอบคลุมความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดขันหมาก ซึ่งสะท้อนถึงนัยยะอันเป็นมงคล การคัดเลือกวัตถุดิบ (Arrangement) เน้นที่การคัดเลือกวัตถุดิบและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการจัดขันหมาก และขั้นตอนและวิธีการ (Norms) คือระเบียบแบบแผน ขั้นตอน และวิธีการที่ถูกต้องในการจัดและแห่ขันหมาก (2) ผลลัพธ์จากการปฏิบัติ คือ รูปแบบการจัดขันหมาก (Motif) เป็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมจากการนำองค์ความรู้ ความเชื่อ การคัดเลือกวัตถุดิบ และขั้นตอนวิธีการ มาประยุกต์ใช้และสร้างสรรค์ออกมาเป็นรูปแบบขันหมากที่เห็นได้จริง และ (3) ปัจจัยขับเคลื่อนในยุคปัจจุบัน เป็นองค์ประกอบที่สะท้อนถึงการปรับตัวเข้ากับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจในยุคสมัยใหม่ คือ งบประมาณการจัดขันหมาก (Allocated money) เป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการตัดสินใจจัดและปรับเปลี่ยนรายละเอียดของพิธีในปัจจุบัน การถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge Transfer) เป็นกลไกสำคัญที่สุดในการรักษาประเพณีไว้ในอนาคต โดยเน้นการส่งต่อความรู้จากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า พบว่า การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานของกลุ่มจังหวัดภาคกลางทั้ง 4 กลุ่มจังหวัด มีการสืบทอดและส่งต่อภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น โดยขันหมากไม่ได้เป็นเพียงแค่พิธีการ แต่แฝงไปด้วย

ความหมายเชิงสัญลักษณ์อันลึกซึ้ง และสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม โครงสร้างทางสังคมและความเชื่อของคนในพื้นที่ โดยการจัดเตรียมและพิธีแห่ขันหมากในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมากทั้งในด้านรูปแบบการจัด ของที่ใช้ การเตรียมการไปจนถึงความนิยมของคู่บ่าวสาว จากเดิมที่เน้นความเคร่งครัดตามโบราณประเพณีและคติความเชื่ออย่างเต็มที่ มาสู่ยุคปัจจุบันที่มีความยืดหยุ่นลดทอนรายละเอียดบางส่วนเพื่อความสะดวกสบายและทันสมัยมากขึ้น อย่างไรก็ตามแก่นแท้และความหมายอันเป็นมงคลของขันหมากยังคงอยู่ คือการแสดงออกถึงความตั้งใจจริง ความเคารพและความปรารถนาดีที่จะสร้างครอบครัวที่มั่นคงและมีความสุขร่วมกัน แม้รูปแบบจะเปลี่ยนไป แต่คุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่คู่สังคมไทยเสมอมา ซึ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าประเพณีการจัดขันหมากในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยมีแนวโน้มที่จะปรับตัวให้เรียบง่าย กระชับขึ้น และยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิต สภาพเศรษฐกิจ และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในสังคมสมัยนิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แก่นแท้ของความหมาย ความสำคัญ และนัยยะอันเป็นมงคลของขันหมากยังคงได้รับการรักษาและสืบทอดต่อไป โดยอาศัยกลไกการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่หลากหลายและมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่คู่สังคมไทยต่อไปในอนาคตได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบของภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง จำนวน 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) องค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 2) ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 3) การคัดเลือกวัตถุดิบและอุปกรณ์การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 4) ขั้นตอนและวิธีการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 5) รูปแบบการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 6) งบประมาณการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน และ 7) การถ่ายทอดและลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทยุคสมัย อันจะทำให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่คู่สังคมไทยต่อไปในอนาคตได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัย Nunart (2017) พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน (Kaitpao, 2009) โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์เพื่อสรุปเป็นองค์ความรู้ พบว่า ในด้านของคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้นั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวม โดยการรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ให้มาสัมพันธ์กันจนเกิดมิติรอบด้าน สะท้อนความคิด ความเชื่อ ความใฝ่ฝัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว คนในชุมชนท้องถิ่นและจารีตประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานการดำรงชีวิตของคนในสังคมนั้น เป็นสรรพวิชาความรู้ทั้งหมดที่ชุมชนท้องถิ่นใช้แก้ปัญหา หรือจรรโลงชีวิต ในการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนและชาติผ่านพ้นวิกฤตและดำรงความเป็นชาติ หรือชุมชนไว้ได้ สอดคล้องกับ Office of the National Education Commission (2018) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นรากเหง้าที่บ่งบอกถึงความเป็นมาของท้องถิ่นหรือสังคมนั้น มีบทบาท หน้าที่ที่สำคัญในการส่งเสริมหรือพัฒนาภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นให้ดำรงอยู่และเกิดความภาคภูมิใจในผลผลิตของบรรพบุรุษ ซึ่งในการพัฒนาคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การศึกษาที่ยั่งยืน (Trairatsinghakul, 1995) เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าภูมิปัญญาเป็นรากฐานและเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาคน และการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยสามารถกำหนดนโยบายและแนวทางการนำภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งทุกภาคส่วนควรตระหนักและให้ความสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง (Zangphukieo, 2020)

สรุป

ประเพณีการจัดขันหมากในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยมีแนวโน้มที่จะปรับตัวให้เรียบง่าย กระชับขึ้น และยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิต สภาพเศรษฐกิจ และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในสังคมสมัยนิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แก่นแท้ของความหมาย ความสำคัญ และนัยยะอันเป็นมงคลของขันหมากยังคงได้รับการรักษาและสืบทอดต่อไป โดยอาศัยกลไกการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่หลากหลายและมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่คู่สังคมไทยต่อไปในอนาคต ต้องอาศัยองค์ประกอบภูมิปัญญาไทยการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน กลุ่มจังหวัดภาคกลาง 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) องค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 2) ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 3) การคัดเลือกวัตถุดิบและอุปกรณ์การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 4) ขั้นตอนและวิธีการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 5) รูปแบบการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน 6) งบประมาณการจัดขันหมากในประเพณีแต่งงาน และ 7) การถ่ายทอดและลักษณะการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดขันหมากในประเพณีแต่งงานจากรุ่นสู่รุ่น จึงจะทำให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่คู่สังคมไทยต่อไปในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ควรมีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาไทยด้านการจัดขันหมากภายในจังหวัดหรือชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาไทยอันดีงาม

1.2 จังหวัดหรือชุมชนควรมีแผนการพัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาไทยด้านการจัดขันหมากอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาชุมชนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษารูปแบบภูมิปัญญาไทยด้านการจัดขันหมากในเชิงบูรณาการ เพื่อให้สามารถนำรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในชุมชนที่มีภูมิปัญญาไทยในด้านอื่น ๆ ได้มากขึ้น

2.2 ควรมีการนำรูปแบบภูมิปัญญาไทยด้านการจัดขันหมากที่ศึกษาขึ้น มาทดลองในพื้นที่จริง

References

Chimplee, K. (2012). *Knowledge Management Models for Local Wisdom in Wickerwork Handicrafts: A Case Study of Local Community Enterprises in Nakhon Ratchasima Province*. (Doctoral Dissertation). National Institute of Development Administration. Bangkok.

Kattiyawara, K., Sombhoon, A., & Samerjai, W. (2012). The Study of Local Wisdom in Making Traditional Vegetable-Oil Lantern: Case Study of Pongyangkhok Sub-District, Hang Chat District, Lampang. *Lampang Rajabhat University Journal*, 1(1), 67–76.

Varundee, K. (2014). *The Belief of Khan Markbeng in Esarn's Culture: A Case Study of Nongkhai District, Nongkhai Province*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongkhai Campus.

Waiyabot, T. (2009). *Knowledge Management for the Utilization of Local Herbs Through Community Participation to Create Value Added in Livestock Based on the Philosophy of Sufficiency Economy*. (Research Report). Nakhon Sawan: Nakhon Sawan Rajabhat University.

Kaitpao, P. (2009). *Development of Knowledge Management Model on Local Wisdom in the Basic Education School*. (Doctoral Dissertation). Naresuan University. Phitsanulok.

Zangphukieo, N. (2020). The Development of Knowledge Management Model for Local Wisdom of the Elderly School in the Province of Phetchabun. *Dhammathas Academic Journal*, 20(3), 197–206.

Trairatsinghakul, P. (1995). *The Local Wisdom on the Transmission of Wickerwork Folk Handicraft in Ban Nong Pathong, Amphoe Phanom Sarakham, Changwat Chachoengsao: A Historical Analysis*. (Master's Thesis). Chulalongkorn University. Bangkok.

Sathiankoses. (2010). *Marriage: Life-Related Traditions*. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University.

Chayantrakom, T. (2019). Changing Attitudes: A Study of Thai Wedding. *Journal of Social Sciences Srinakharinwirot University*, 16, 89-98.

Chotikasemsri, S. (2012). Thai Traditional and Cultural Belief in Arranging Trays of Gifts (Khan Maak) for Weddings in the Province of Songkhla. *Journal of Cultural Approach*, 13(24), 3–15.

Sangiam, J. (2022). Khan Maak Procession in Thai Traditional Wedding Ceremony of People in Han Pho Subdistrict, Khoa Chaison District, Phatthalung Province. *Udon Thani Rajabhat University Journal of Humanities and Social Science*, 11(2), 97–116.

Suwanthong, C. (2000). *108 Thai Traditional Ceremonies*. Bangkok: Phumthai.

Integrated Area-Based Management Policy Committee. (2024). *Provincial and Provincial Cluster Development Plan, B.E. 2566–2570 (2023–2027)*. Retrieved May 4, 2025, from https://km.fti.or.th/

Nunart, N. (2017). Local Wisdom as the Value of Life and Culture for Sustainable Education. *Social Sciences Research and Academic Journal*, 12(34), 17–26.

Office of the National Education Commission. (2018). *Guidelines for Promoting Thai Wisdom*. Bangkok: Office of the National Education Commission.